

„ВЕЛИКАТА КУЛТУРНА РЕВОЛЮЦИЯ“ В КИТАЙ И ЛИТЕРАТУРАТА

Бора Беливанова

“BIG CULTURAL REVOLUTION” IN CHINA AND IN LITERATURE

Bora Belivanova

Процесът, наречен в Китай „велика културна революция“, спада към онези, които имат върху човечеството въздействието на природен катаклизъм в глобален мащаб. Това не е преувеличение, защото говорим за страната с най-многобройно население в света и с територия, съответстваща на това население. Общеизвестни истини, но повторени в този контекст, те биха помогнали да си дадем сметка за мащабите на последиците и тяхното въздействие. Или, ако използваме един вече доста познат пример и си представим развитието на огромния Китай като движение на махало, тази революция представлява крайната точка в амплитудата на това махало, преди то да тръгне обратно.

Без да навлизаме в подробности, най-кратко бихме могли да назовем причините за всичко това с две думи: борба за власт. Политици и историци още дълго време ще осмислят и анализират процеса. Ние ще се ограничим в проследяване на резултати и последици от този процес в даден обсег.

Но преди всичко трябва да припомним, че събитията се развиват (и направляват) в течение на продължителен предшестваш период. През 50-те години на миналия век в Китай протичат две, на пръв поглед, противоположни движения, тясно свързани с културата: едното, наречено „нека разцъфтяват сто (т. е. безброй) цветя (т. е. дарования), „нека спорят безброй ерудити“ – формулировки, които, поне наполовина с първата си част, имат пряка връзка с класиката на Китай като период, т. е. използвани са още преди векове. Смисълът не е чак толкова завоалиран – нека талантите се развиват свободно. За творческата реалност на 50-те години един такъв призив би могъл да означава освобождаване на изкуствата и науките от застинали формули и догми, свързани преди всичко с политически ситуации. За съжаление, наистина „би могъл“ – скоро след това се появява второто движение с призив „да изкореним отровните треви!“, което, в

същата образна система, представлява възможност (и необходимост!) за „регулиране“ на всички избликли стремително таланти.

Трябва да напомним, че наред с тези генерални оценъчни линии в китайската литература протичат и множество по-малки по мащаби, но не и по важност процеси на критика, оценка, преоценка на редица явления, автори и произведения, зоркият поглед на пазителите на националните ценности достига дори до световноизвестни представителни постижения (дискусиите върху класическия роман „Сън в червените [според нов превод на български език „алените“] покои“, широко разпространено и любимо четиво в Китай с преводи на множество чужди езици) и открива в тях описание и утвърждаване на „врага“, в случая аристокрацията.

А през втората година на 50-те години се слага началото на нещо, което би могло да се разглежда като сериозна политическа чистка в творческите среди: борбата против „десните елементи“. В тази категория попадат изтъкнати таланти, световноизвестни величини в сферата на културата и науката. Обвиненията са всъщност начало на основни постулати от времето на малко по-късната „културна революция“: виновните прославят индивидуализма, критикуват политически лозунги и насоки, не приемат прилагането в литературата на политически критерии, отделени от естетическите; виновните биват обвинявани в „донжуанство“, липса в творчеството им на образа на съвременния положителен герой, предпочитания към чуждестранни автори и таланти и т. н., и т. н. И още тогава спрямо тези „прегрешения“ се вземат мерки, наричани най-общо „превъзпитателни“. Резултатът от това е дълги години на мълчание за някои, съпроводено с физически и психически травми, избор на краен изход за други...

Така обществото вече получава, в съзнанието му започва трайно да се насажда представата за това, че съществуват „врагове“ и че има начини то, обществото, да се справи с тях. Официално времето на „културната революция“ се пресмята от 1966 до 1976 години, но всъщност и две десетилетия били също така оправдан и приемлив период. Независимо колко време, това са десетилетия, през които в китайското обществено и политическо пространство се появяват множество официални (а и неофициални) документи, най-вече партийни, които направляват, утвърждават, регулират споменатата борба за власт. С тази борба са свързани определени имена, групировки, днес вече получили официална и обществена оценка.

Много съкратено и опростено „делото“ на тази „велика културна революция“ дава следните резултати: оценка и преоценка на културни явления от нови, класови позиции; препоръки спрямо други явления; реабилитиране на трети; коригиране на терминология... Това, което в случая прави впечатление, е, че назоваването на всички тези действия създава

един специфичен терминологичен кръг, който, обогатявайки се постепенно и с елементи от говоримия език, започва да представлява езика на революцията: ограничен, подчертано политизиран, огрубен... Дори и тогава се долавя полифоничното богатство на китайския език, но в каква степен, на какво равнище!

Една от сферите на подчертано внимание от страна на революционните кръгове е младежта от всички възрасти, която може по-леко да бъде насочвана и манипулирана. Тук може би най-отчетливо се проявява оня подход, при който се използва възпитаваното векове наред национално съзнание, преданно на традицията, съхраняващо устои, внушени като непоклатима опора. В случая именно сред младежта се внедрява най-успешно цяла система от лозунги, правила, идеи – и в резултат на това се появяват ужасяващи действия на насилие, разрушение, унищожение, и всичко в името на революцията! Всъщност разрухата е най-активна и опасна в съзнанието, в душите на младите хора. Така възникват и за определено време заливат страната отряди от хунуейбини, например, които „разобличават врага“ у своите преподаватели и наставници, унищожават вредните чуждестранни и собствени книги и произведения на изкуствата, рушат старини – дело и достойние на „класовия враг“... В определена степен, разбира се, с всички полагащи се уговорки, бихме могли, като че ли да направим паралел с друго активно отрицаващо всичко преди себе си направление – пролеткулта в Русия от началото на ХХ век. Опасното е, че аналозиите могат да бъдат продължени и в днешно време. За това говори съдбата на древния град Палмира.

Липсата на съзидателно начало става още по-опасна, след като революцията започва да действа в областта на образованието. То е нарушено във всички свои степени, младите хора трябва най-напред да водят борба, а след това да учат, при това подчертано избирателно и опростителски... Резултатът от тази политика е гибелен за държавата. Милиони младежи остават без образование, без професия и твърде скоро си дават сметка, че са ограбени за цял живот. Това е прослойката, наречена „джъшъ цинниен“ – в превод „грамотна“ или „образована“, или „интелигентна“ младеж, най-общо казано „учащи се“. Това понятие явно е фиксирано, поне засега, едно преходно явление, тъй като в повечето издадени след края на революцията, т. е. след 1978 г., речници, то липсва. Разбира се, като обществен и социален факт тази „образована“ младеж съществува и днес, вече в друга възрастова група, но с всички характерни за нея противоречия – защото това са хора с незавършено образование, най-често без професионална квалификация. Но от друга страна, от средите на същата тази „джъшъ цинниен“ излизат и макар и с трудности, се утвърждават част от пред-

ставителите на новата, най-младата след края на революцията, китайска интелигенция. И може би не въпреки, а (колкото и парадоксално да звучи) благодарение на културната революция те, натрупали житейски опит, наблюдения, осъществявали практически, непосредствено така ценения контакт с масите (от които всъщност идват самите те), впоследствие, в условията на освобождаване на личността и нейните творчески сили, съумяват да се изявят като творци.

Литературата по време на революцията се лишава от основни свои стойности, подложена е на ред ограничения, критики и обвинения. Освен това малцина се решават да пишат. Литературата крее, подхранвана единствено с малобройни „правилни“ (революционна терминология) творби. Към края на революционния период се наблюдава едно ново за новата китайска литература явление – „самиздат“. При което трябва да добавим, че обемистите романи, които се появяват тогава, се преписват на ръка. Годината на активна творческа реабилитация е 1977. В 1978 г. се появява разказът „Белези от раните“, симптоматичен за своето време до степен да даде името си на цяло литературно направление в китайската литература. Възстановяват се литературни периодични издания, започват дискусии, връщат се отново литературни награди, активизират се всички поколения творци.

И това е онзи момент, когато в цялата китайска литература, на цялата китайска територия талантът се чувства вече освободен. Творците навлизат смело в поредицата на т. нар. „забранени“ зони от времето на революцията, като например темата за любовта, темата за героя, чуждестранната литература. Чувството за свобода се усеща ярко и в стила, и в езика на литературните творби. Освобождава се пътят пред експеримента, което на тази огромна територия означава също така огромно разнообразие, чак до направлението „фей – фей – фей“ („не – не – не“). Разбира се, този взрив е временен, впоследствие настъпва донякъде успокояване, а може би, поточно укротяване на този творчески фойерверк.

Освобождаването включва още един, по-деликатен момент в практиката на творците: тяхното взаимодействие и ангажираност с политиката. В началото на периода, за който става дума, някои, особено представителите на по-възрастните поколения, търсят и припомнят отминали, рухнали по времето на „културната революция“, но трайни в тяхното съзнание идеали, идеи, проблеми, които стават тяхна опора. Някои от тях не могат да преодолеят тези рамки, други обаче навлизат смело в новото, бурно и противоречиво. Но сред представителите на по-младите поколения се наблюдава понякога интересен начин да смекчат, вероятно, сблъсъка с новите проблеми и същевременно натиска от миналото. Два примера в това

отношение са много красноречиви. Единият е Хан Шаогун (род. 1953 г.), другата – Уан Ан’и (род. 1954 г.), т. е. двама представители на младото тогава писателско поколение. Хан в 1985 г. публикува повестта „Ба-ба-ба“ (преведена на български със заглавие „Татковци“). Описваната действителност – затънтено планинско селце и неговите обитатели и бит – е представена в някакво безвремие и ако читателят не получи към края лек тласък в посока уточняване на времето, повествуването спокойно може да бъде вместено в която и да било епоха от човешкото развитие.

Пак тогава, през същата 1985 г., Уан Ан’и публикува своята повест „Село Сяобаоджуан“, поставяйки читателя пред същата загадка. И отново към края на повестта, с ефекта на „деус екс махина“, се появява кола с отговорни представители на властта за погребението на малък местен герой.

И в двата случая вниманието и възприятията на читателя не страдат въобще от тази липса на хронологичен момент, напротив, локализирането във времето носи определен нюанс на разочарование.

По-младите автори, търсейки своя облик на творци, своя стил и дори своята тематика, вече безнаказано могат (все пак, да не забравяме: докато могат) да експериментират. И в това отношение като пример може да бъде посочена споменатата вече Уан Ан’и. Израснала по времето на „културната революция“, „прописала“ пак тогава, за едно десетилетие тя демонстрира поне няколко различни стила. В началото – лирично-повествувателен, явно навлизайки с удоволствие в „забранената“ зона на любовта, след това – битоописателен, покрай това с описание хладно-обективно до натурализъм, по-късно – с превес на житейска мъдрост и житейска философия. Тъй като всички тези трансформации се извършват в сравнително кратък отрязък от време, получава се впечатлението за многоцветен калейдоскоп на творческо вдъхновение.

Следреволюционното време разтваря врати и възможности не само към собствената среда и обкръжение, но и далеч по-нашироко, доколкото чуждестранните колеги вече не са „врагове“, а техните произведения не са в складовете за макулатура, а се намират свободно. Неизбежно към Китай нахлуват мощни вълни на влияние, на творчески стимули, на образци за подражание. Авторското съзнание жадно попива всичко ново или позабравено старо. Пресъздаването обаче на тези влияния най-често не представлява буквален пренос на родна почва, а премислено асимилиране на новото в собственото творчество. В това отношение е достатъчно да бъде споменат Гао Синдзиен, нобелов лауреат за 2002 г. В 1988 г. у нас излиза (за съжаление в закрит бюлетин на СБП) превод на български на неговата пиеса „Автобусна спирка“, в която, като на всяка спирка, героите чакат наистина, донякъде сякаш Годо, но те са до такава степен специфично-на-

ционални, всеки по своему, че читателят / зрителят проследява техните перипетии до самия малко псевдо-щастлив край на драмата, без да изпитва някакво чувство за „дежа вю“. Гао е драматург, белетрист, литературовед, критик, преводач, първи китайски нобелов лауреат за литература, макар и получил наградата, пристигайки от Париж.

И втори такъв случай-събитие: сякаш компенсирайки липсата на извено внимание към китайската литература, в 2012 г. се появява втори нобелов лауреат Мо Йен, познавач на „китайското“, който завлича читателя в най-дълбинните пластове на националния, да го наречем „дух“, не спестявайки нищо от реалността, най-вече селска. Близостта на това събитие до нас по време позволява да избегнем подробности. Да не забравяме само, че Мо Йен посети и България.

Споменатите бегло процеси, проследени в китайската култура и китайската литература, трябва да бъдат илюстрирани, защото в противен случай казаното губи почти всякаква стойност, включително и информативната.

Три имена, подбрани донякъде на случаен принцип, ще бъдат използвани като конкретен материал, а фактически ще става дума за три произведения. Мисля, че това е най-сигурният начин да бъде представена и доказана някаква теза в литературата.

На първо място, и хронологически, и според важността на произведението в литературното развитие (не говорим за стойностни характеристики), трябва да обърнем внимание на „Белези от раните“, разказ от Лу Синхуа (род. ок. 50-те години на XX век). Веднага е нужно да кажем, че писателството не е сред първите умения на Лу, въпреки че е завършил китайска филология в известния Фудански университет в Шанхай. Лу се оказва една странна фигура, която след филологическото си образование става бизнесмен, заживява в САЩ, прекарва част от живота си там в Лас Вегас, фалира няколкократно (предавам дословно кратката информация за него). Известно е, че в 2004 г. създава роман „Жената от Забранения град“. Останалото може да бъде изведено от „Белези от раните“.

Разказът, писан и публикуван (1978) през бурните години от „културна революция“ към преход в нов етап, а така също по време на, несъмнено, бурната младост и на самия автор, очевидно улучва както темата, така и времето на своето публикуване до такава степен точно, че заглавието „Белези от раните“ става название на цяло едно направление в китайската литература непосредствено след революционния период и дори днес е достатъчно да се каже само „белези“.

Сюжетът е тривиален за времето си: непреодолим сблъсък на две поколения, ученичка-хунуейбинка и нейната майка – директор на училище и предателка. Повествуването – публицистично-репортажно, без под-

чертани особености в стила, нито в емоционалната нагласа, извежда обаче до патетичния край, вече откровено-вестникарски, при който след смъртта на родната майка на героинята остават майката-партия и майката-родина.

Тъй като по стил, по широта на въздействие този сюжет малко се различава от издиганите по време на революцията лозунги, призови, идеи, но освен това отразява и повсеместно разпространени конфликти в обществото, разказът си остава на едно от първите места по важност в историята на литературата. Поставянето му в съседство с произведенията на другите две авторки най-точно ще демонстрира и характеризира литературната стойност на „Белези от раните“.

Втората фигура, на име Дзун Пу (род. 1928 г.), е интелектуалка, представител на по-възрастното поколение писатели, университетска преподавателка, литераторка, т. е. типичен пример за „интелигентски елемент“. Това предопределя и съдбата ѝ по време на „културната революция“. Но Дзун преживява този период – как, може би ще ни даде своеобразен отговор предложеният разказ „Коя съм аз“, публикуван през 1979 г.

Ако искаме да проследим сюжет, ще бъде доста трудно. Повествуването върви като един, да го назовем, сюрреалистичен „поток на съзнанието“, изпълнен с трескави реминисценции. Това е съзнанието на една от жертвите на революцията през последните часове от нейния смачкан, смазан от революцията живот.

Тук имаме възможност да се докоснем, разбира се, в доста ограничен обхват и след намеса на контрол и подбор от страна на опитен литератор, до „езика на революцията“. Включените реплики, например, около човешката купчинка с половин оголена глава, лежаща край пътя, дават, макар и минимална, представа за вербалния вид на „културната“ революция. Изненадващо (а може би не чак до там) това се оказва почти изцяло пейоративна лексика и фразеология, частично нова за езика, частично използвана привични, отдавна познати съчетания. От втория тип заслужава внимание масово разпространеното и използвано като постоянно назоваване на „враговете“ съчетание „ниугуей шъшън“ – букв. „волски дявол, змийски демон“ (или в обратен ред). Речниците информират, че неговото начало се намира някъде в началото на нашата ера, тъй като това съчетание навлиза в Китай с будистките сутри, особено с онези, посветени на преизподнята. Там именно фигурират двете зловещи същества, свързани в едно цяло. Така съчетанието остава трайно в езика до наши дни.

С тези особености или без тях, страховитото повествуване остава като един убедителен знак за наличието в китайската история на този трагичен, разрушителен период.

Третият представител – нека бъде представителка и от тук нататък да фигурира с този текст с реалния си пол и род – от тази произволно подбрана група повестуватели от периода на „културната революция“ и особено от нейния завършек, е вече споменатата Уан Ан’и. Годината на раждане (1954) означава, че нейното детство, юношество, младост, т. е. времето, когато се формират личност, характер и интелект, преминават точно в периода на протичане на „културната революция“. Произходът ѝ – семейство на интелектуалци, с майка литераторка и писателка, не е станал повод да се сблъска (поне достатъчно осезаемо) с въздействието на революцията върху тези среди. Но тя самата несъмнено поема достатъчно от тази семейна атмосфера, за да я превърне в основа за собственото си творчество. Започва да пише още доста млада, възможно е, под влияние на майката. Тогава, по онова време, някои зли езици са твърдели, че една от особеностите на ранното ѝ творчество – прости кратки изречения – е била белег на прекалено подранило навлизане в литературата; други подобни езици предполагат реална намеса на майката в първите ѝ повестувания. Цитирам тези слухове, за да могат те да бъдат противопоставени на творчеството на Уан Ан’и, което, независимо от тях, върви по своя път, демонстрирайки, особено в началото, характерното си изумително разнообразие като стил, език, структура...

Налага се да повторя вече казано по-горе: в процеса на своето творческо формиране като белетристка, Уан Ан’и показва особеност, рядко наблюдавана у нейни колеги. Това е хладна обективност към образите и ситуациите в нейните повестувания, която на места би била съпоставима с вниманието на ентомолог към неговите обекти на наблюдение. Бихме могли да потърсим обяснение на това, да гледаме на него като на нормална реакция спрямо дългогодишния червен патос, под чието ръководство се движи цялото развитие на огромната държава. Може би тази обективност може да бъде разглеждана и като реакция на всяка нормална личност, която има своите вътрешни балансори, чрез които си осигурява личното равновесие, независимост и хармония с окръжаващата я реалност. Така или иначе, творчеството на тази повестувателка отразява точно, достоверно, без всякакво привнасяне на емоционални или колоритизиращи нюанси нейното време.

Предлаганата като компонент за съпоставка творба на Уан Ан’и „А дъждът шумоли, ромоли...“ е също образец от нейното ранно творчество, но леко смекчен, обгърнат от дъждовна мъглица, обагрена от разноцветни сияния. Не се случва нищо. Но остава странното усещане за очакване и то също деликатно оцветено в пастелните цветове на ситния дъжд по осветеното шосе...

Три произведения, три позиции, три начина на възприемане на националната трагедия. Мисля, че, особено при положение, че все още сме длъжници на китайската литература за нейното представяне на български език, най-сигурният начин да бъдем обективни и убедителни е прекият досег до тази литература, което и се постарях да направя в случая.

Приложение

БЕЛЕЗИ ОТ РАНИТЕ

Лу Синхуа

В предновогодишната нощ през прозореца на влака не се виждаше нищо, само близки и далечни, червени, бели, разноцветни хаотични светлини се появяваха и губеха. Беше вече пролетта на 1978 година.¹

Сяохуа извърна очи от прозореца, наведе глава и си погледна часовника – стрелките сочеха точно една минута след полунощ. Пооправи падналата на челото си коса, прехвърли дългите си черни плитки зад ушите. Разтърка леко зачервените си, с червени жилчици очи, обърна се и от окачената до прозореца вехта раница измъкна малко квадратно огледалце. Обърна глава така, че бледата светлина на лампата в купето да падне върху лицето ѝ, отразено в четвъртитото огледалце.

Това беше едно правилно, бяло и нежно, привлекателно лице – прав нос, изящни устни, всяка част на лицето – точно на мястото си. Брадичката, леко издадена напред, а под тънките черни вежди – две дълбоки, спокойни очи, които при всяко извъръщане на погледа пращат леки вълни от блясък.

Никога досега не беше разглеждала така подробно своя по младежки прелестен лик. Обаче гледа, гледа и откри, че в черните очи в огледалцето премина отблясък на сълзи. Нервно, с рязко движение притисна огледалцето до гърдите си, смутено се огледа и видя, че всички наоколо в този вагон, където се кълбеше мъгла, спяха дълбоко, никой въобще не обръщаше внимание на това, което тя направи току що. Едва тогава тя тихичко и с облекчение си пое дъх и върна огледалцето в раницата.

Поотпусна се, но все така не можеше да заспи. Приведе се върху масичката до прозореца, но само след три минути пак вдигна глава.

Срещу нея седеше двойка – момче и момиче, още неженени, които се връщаха в Шанхай да навестят близки. През целия път двамата оживено разговаряха за учене и работа, за ситуацията от година насам. Но сега дори те, уморени, заспаха, опрени един о друг. В другия край на купето една трийсетина-годишна жена градски тип дремеше, приведена над масичка-

¹ 1978 г. – периодът на „културната революция“ е вече официално приключил.

та, до нея, свито, сладко спеше четири-петгодишно момиченце. Внезапно детето ритна няколко пъти и извика насън: „Мамо!“ Майката се сепна, наведе се, погали го по лицето и попита: „Какво има, миличко?“ Но детето не издаде повече звук, само размаха ръчички, обърна се и пак заспа.

Всичко отново потъна в тишина. Само влакът продължаваше ритмично да потраква и да се люшка. Този звук беше сякаш тиха майчина приспивна песен. А влакът беше като че ли люлка под майчина ръка. И под това приспивно люлеене всички пътници във влака спокойно, уютно навлязоха в мъглявата страна на съня.

На нея, обаче, все още не ѝ се спеше. Тя гледаше младата двойка насреща, виждаше момиченцето и майка му и отново я подтисна това чувство за самота, за изоставеност. Особено когато детето извика насън „Мамо!“ – сякаш остър нож прониза сърцето ѝ. Тази дума „мама“ вече беше за нея така непозната и същевременно предизвикваше такива страстни надежди! Тя си представяше косите на мама, вече прошарени, покритото с бръчки лице... Така ѝ се искаше да се хвърли в нейните обятия, да моли за прошка. Но... Тя поклати с болка глава, леко хлътналите ѝ очи пак плувнаха в сълзи, но тя тъй и не им позволи да се проляят. Пое си дълбоко дъх, опря лакти о масичката, вдигна ръце към бузите си, подпря леко издадената си брадичка и отново се загледа навън през прозореца.

* * *

Минаха вече девет години – припомняше си тя с болка.

Тогава, навремето, подтискайки с усилие омразата към своята „предателка“ майка, със сърце, изпълнено с най-силни противоречия, тя още преди да се дипломира, се записа за участие в движението „нагоре към планините, надолу към селата“². И през ум не ѝ беше минало, че майка ѝ, дългогодишна революционерка, е могла да се окаже изпъзляла от вражеска дупка личност от типа на Дай Ю. А пък този Дай Ю – защото тя беше чела романа „Песен на младостта“³ – този Дай Ю е такава отвратителна и зловна муцуна!

Надяваше се, че това не е истина, чувала беше баща си приживе да казва, че на фронта майка ѝ под артилерийски огън, с риск за живота е спасявала ранени. Как е възможно тогава да стане доброволно предателка във вражеския затвор?

² Един от множеството призиви, насочени най-вече към младежта, която трябва да разпространява знания и култура в най-изостанали места и същевременно да се калява в трудностите.

³ „Песен на младостта“ (1958), роман от писателката Ян Мо, посветен на проблемите на прогресивната китайска интелигенция през първата половина на XX век.

Откакто се случи това, тя почна да губи най-добрите си съученици и приятели; преместиха се да живеят в малка тъмна стаичка; пак тогава заради майка ѝ я изхвърлиха от редиците на хунуейбините⁴, Трябваше да изтърпи неизпитвани досега дискриминация и безразличие. Затова тя още повече възненавидя майка си, нейната слабост и позор. Макар че, наред с това, тя си припомняше и дълбоките чувства на майка ѝ към нея самата. Откакто се помнеше родителите ѝ я пазеха като зеницата на очите си, обичаха я до самозабрава, нея, единствената си дъщеря.

Но сега всичко това изглеждаше като отвратителен белег от проказа върху нейното чисто, бяло лице, то беше причина да изпитва небивал срам. Тя трябваше, водена от вътрешни и външни гласове, да разкритикува собственото си дребнобуржоазно мислене и чувства, да прокара категорично ясно класова граница между себе си и майка си, трябваше незабавно да я напусне, колкото по-бързо и по-надалеч, толкова по-добре.

В заминаващия тогава от Шанхай влак тя беше едно все още шестнадесетгодишно момиче с продълговато лице и две щръкнали къси плитчици. Тъкмо поради детинското наивно личице и тъничката стройна фигура тя изглеждаше особено малка и крехка сред съучениците си, тръгнали „нагоре към планини, надолу към селата“.

Седна сама в един тъгъл на купето и впери неподвижен поглед през прозореца навън. Нито един от съучениците не я заговори, тя също не разговаряше с никого. Едва когато влакът навлезе в тунел, тя изви глава и хвърли поглед нагоре, където върху мястото за багаж имаше две нейни неща – брезентова пътна торба и навити на руло постелка и завивка. Всичко това тя беше приготвяла по малко, тайно от майка си. Дори когато заедно с останалите съученици се качи във влака, майка ѝ все още беше в пълно неведение. Тя си представяше как майка ѝ вече се е върнала вкъщи и сигурно е намерила оставената на масата бележка: „Скъсвам окончателно с тебе и с този дом, не ме търси повече. Сяохуа, 6 юни 1969 година“.

Представяше си: мама сигурно ще плаче, ще страда много. Неволно си припомни и за мамините милувки, когато тя беше малка. Ама пък кой я беше карал да става предателка! Внезапно Сяохуа почувства, че не бива да я съжалява, нея, собствената си майка.

Във влака постепенно утихна. Едва тогава тя обърна внимание на съучениците около себе си: някои спяха, облежнати по седалките, други четяха. На мястото срещу нея един съученик на възраст горе-долу колкото

⁴ Хунуейбин – букв. „червени гвардейци“, „червени бранители“, структура, която организира и направлява огромни младежки маси за осъществяване задачите на „културната революция“, сред които някои от най-компрометиращите.

нея самата седеше, вперил в момичето неподвижен изумен поглед. Тя с известен неудобство сведе глава. А момчето най-добронамерено я попита:

– Ти кой випуск си?

– Шестдесет и девети, тя вдигна глава.

– Шестдесет и девети ли? – момчето беше видимо учудено. – Ами че тогава ти...

– Аз завърших предсрочно, – при тези думи светлите ѝ зеници проблеснаха, сякаш му благодареше за въпроса, с който проявяваше интерес към нея. Използвайки момента, тя малко по-смело го огледа: среден на ръст, бяло лице с яйцевиден овал, под добре очертаните вежди – две доверчиви, живи очи. И тя попита:

– Как се казвате?

– Су Сяолин.

– А вие?

– Уан Сяохуа.

Отговори му и по лицето ѝ плъзна неволна руменина на смущение.

Неколцина от онези, които четяха, се вслушаха в техния разговор и се намесиха:

– Ей, Уан Сяохуа, как тъй си завършила предсрочно?

За момент тя застина. Щеше ѝ се да отклони въпроса, но открай време не умееше да извърта и да лъже. Лицето ѝ пламна, докато им разказваше. Когато свърши и наведе глава, предчувствие за хладна реакция от тяхна страна сви сърцето ѝ. Но съучениците ѝ почнаха топло да я утешават. Су Сяолин още по-развъълнувано каза:

– Слушай, Уан Сяохуа, постъпила си правилно. Не се тревожи, като стигнем в селото, всички ще ти помогнем.

Тя кимна трогнато.

Така, в топлите пазви на колективния живот, тя малко по малко забрави за дома, който предизвикваше у нея отвращение, и пусна корени в едно селце близо до Бохайския залив в провинция Ляонин, където беше пратена заедно със своите шанхайски съученици.

Напредваше бързо, още през втората година попълни заявление за встъпване в комсомола. Но най-неочаквано за самата нея, поради проблемите, свързани с предателството на майка ѝ, комсомолският комитет на местната комуна не я одобри.

Когато разбра, тя намери комсомолския секретар и сдържайки сълзите си, му каза:

– Аз нямам майка, прекъснала съм всякакви контакти с моето семейство и ти знаеш това...

Су Сяолин и още няколко души съученици, които бяха там, потвърдиха:

– Миналата година, когато майка ѝ узна, че тя е тук, прати голям пакет с дрехи, с храна, но тя не го и пипна, върна го обратно! Колко пъти майка ѝ ѝ праща писма, а тя дори не ги чете. Щом получи писмо и го връща обратно.

– Да, обаче... – комсомолският секретар с видимо затруднен вид разтвори ръце, – комсомолът на комуната получи от Шанхай писмо за проверка, пък и в провинциалния център непрекъснато повтарят... – И той измъчено се усмихна.

Сяохуа беше съвсем объркана.

Така дойде пролетта на четвъртата година тук, едва тогава с голям труд тя встъпи в комсомола. Но пламенното ѝ сърце вече беше поизстинало.

Пак настъпи Нова година – пролетният празник. За Сяохуа това беше най-мъчителният ден. Всички младежи се върнаха вкъщи при близките си, в общежитието беше останала единствено тя, сама-саменичка. Отвън ехтяха гърмежите от фойерверки по случай Новата година, въздухът беше наситен с гъста миризма на барут, чуваше се как децата скачат и викат, крещат, пеят, кънтеше звънтенето и думкането на гонгове и барабани.

Беше празник, но, макар че в семействата на някои сърдечни чичовци и стрини тя посъбра малко празнична радост, щом се върна в пустото безлюдно общежитие, усети как я притисна безгранична болка.

Донякъде утешителен бе фактът, че тукашните селяни – бедняци и средняци – искрено се грижеха за нея, обичаха я и я закриляха, подкрепяха и ѝ даваха кураж. По въпроса за нейното встъпване в комсомола многократно бяха писали колективни писма до организацията в комуната да я приемат. Постоянно я навестяваше и познатият ѝ Су Сяолин. За няколко години съвместен живот и съвместна работа помежду им беше възникнала все по-укрепваща революционна дружба. Су харесваше нейното чисто, искрено сърце, деловитостта и самоотвержеността ѝ в работата; тя пък беше почнала да гледа на него като на близък човек, на когото има най-голямо доверие, често откровено споделяше с него някои свои болки. Това тя усети особено ясно по време на празника „джунци“ – средата на есента⁵, вечерта, когато двамата се върнаха след искрен разговор на морския бряг.

Вървяха дълго по брега, после седнаха един до друг на пясъка. Пред тях в лунната светлина морският ветрец леко тласкаше вълни, които със съскане спираха на пясъчния бряг, на талази се носеше мирис на морска риба. Двамата помълчаха известно време, после Су неочаквано попита:

⁵ Един от традиционните китайски празници, когато близките се събират заедно, единни като пълната луна.

– Сяохуа, мислиш ли за дома?

Тя се вцепени, после вдигна глава:

– Не! Какво се сети да питаш за това?

Свел поглед, Су бавно каза:

– Сяохуа, мисля, че ти все пак трябва да пратиш там едно писмо, да разбереш това-онова, Лин Бяо⁶ репресираща мнозина от старите кадри, кой знае дали и майка ти не е между тях.

– Не, не е възможно. – Тя почна да мачка краищата на дрехата си, горчиво поклати глава. – По-рано и аз съм си мислила за нещо такова, но това е невъзможно, чувала съм, че делото на майка ми е решавал Джан Чунцяо⁷. Не, не, невъзможно е!

Тя продължаваше да клати глава. Су неволно въздъхна, сърдито промърмори сам на себе си:

– Председателят Мао е казал, че трябва да има теория за произхода – но не е единствено това, трябва да се набляга и на политическите изяви на човека. А при нас тук има добри примери, и възрастни, и млади са герои и храбреци, и едните, и другите са против негодниците, против подлещите.

Захладня. Су хвърли поглед към Сяохуа, видя, че е леко облечена и попита:

– Студено ли ти е?

– Не, а на тебе? – тя го погледна приятелски.

– Нищо ми няма.

Су се загледа към морето, където под лунната светлина проблясваха вълни и сериозно каза:

– Сяохуа, мислиш ли, че един революционер може да бъде напълно безчувствен човек?

Тя не му отговори, сети се за своите проблеми и отново сърцето ѝ се изпълни с раняваща болка.

Су забеляза, че тя пак се просълзи и я утеши:

– Не се измъчвай, Сяохуа!

Но и той самият трябваше да избърше ъглите на очите си, замърмори нещо неясно, накрая все пак даде път навън на думи, дълго време трупани и подтискани в душата му.

– Сяохуа, ти също си без близки, ако ми вярваш, тогава... тогава нека станем приятели!

⁶ Лин Бяо – една от водещите фигури по време на „културната революция“. Обвиняван за антиреволюционна и антипартийна дейност, насочена и против личността и позициите на Мао Дзъдун. Загива при самолетна катастрофа.

⁷ Джан Чунцяо – един от участниците в т. нар. „група на четиримата“ – основната движеща сила в протичането на „културната революция“.

– Наистина ли? Ама ти...

Сърцето ѝ заблъска неудържимо, тя стреснато впери в него радостни, невярващи очи.

Наистина, – кимна Су и протегна към нея приятелска топла ръка. – Вярвай ми, Сяохуа!

Развълнувана, без сама да съзнава, тя падна в прегръдката му...

Отново се появи усмивката ѝ, отново в общежитието, на полето зазвучаха нейните песни, ясният ѝ чист глас, върна се леката ѝ руменина и младежката ѝ прелест стана още по-явна.

През есента на втората година по здравословни причини, а и поради изискванията на работата тя беше преместена в местното начално училище като преподавателка. Су пък беше прехвърлен на работа в комуната.

Един следобед след заседание в комуната относно работата по образованието тя отиде в общежитието на Су. Вратата беше притворена, но вътре нямаше никой. На леглото му бяха оставени дрехите, които беше сменил. Тя посегна да ги вземе, за да му ги изпере, но хвърли поглед върху нощното шкафче и видя върху него дневник. Взе го мимоходом, прелисти го и попадна на написаното за вчерашния ден:

„Днес много ме боля глава. Преди обед секретарят Ли ми каза, че от околийския комитет се канят да ме прехвърлят на работа в отдела за пропаганда и в момента тече политическата ми проверка. Каза още, че от там са обърнали внимание на връзката ми със Сяохуа и са преценили, че това е въпрос на светоглед, а така също и на класова линия и ако това продължи по-нататък, ще трябва още да помислят относно прехвърлянето ми в отдела за пропаганда. Аз наистина не разбирам...“

Тя прочете до тук и спря, остана като вцепенена.

После рязко затвори дневника, въртна се и напусна тази стая. Върна се в училището като в мъгла.

Когато легна на леглото в своето общежитие, вече не можеше да се сдържа и горчиво заплака.

На другия ден, когато стана и се изми и среса, усети, че слънцето пронизва полумрака, слепоочията ѝ пулсират до болка, а очите ѝ подпухват.

След закуска тя помоли да я освободят от работа и отиде в комуната при партийния секретар, на когото абсолютно спокойно каза:

– Секретарю Ли, от днес нататък отношенията между мене и Су прекъсват окончателно. Моля ви, нека не влияя върху по-нататъшната му съдба.

От тук насетне тя почти изцяло се промени, стана още по-мълчалива и неразговорчива, а нейната чувствителност беше почти парализирана. Макар че заради нея Су отказа да бъде прехвърлен на работа в околийския център и продължаваше все така искрено да я обича, тя нарочно го избягваше.

Сега тя май наистина разбра мястото, което заема, разбра своята личност. Макар и прекъснала връзките с дома, не беше възможно да се освободи от нахлузеното ѝ въже – този дом, „майката-предателка“. Пък и много ясно разбираше, че ако обикне някого, това въже ще бъде надяното и на този човек. Ето за това, а така също заради искрената си любов към Су, тя чувстваше, че не бива да го забърква повече. Тя имаше някакво вътрешно нарастване на клетки и болки в гърдите и лекарите многократно ѝ бяха казвали, че след омъжване е възможно болестта да премине. Но сега предпочиташе да пожертва всичко това. Вече беше решила: трябва завинаги да затвори прозореца на любовта в сърцето си и повече пред никого да не го отваря.

След всичко това тя можеше да направи само едно – да посвети остатъците от своите женски чувства на децата от училище. Обикновено правеше икономии от храната си, от ежедневните нужди и една голяма част от личните си приходи изразходваше, за да купува на децата учебни пособия. Вечер постоянно ходеше по домовете на учениците, за да им помага в ученето. Чувствата, които възникваха между нея и децата ѝ дадоха възможност за момента да забрави всичко друго.

Минаха още две години. Нежното ѝ продълговато лице, следвайки развитието на младостта беше станало по-строго четвъртито, цялото ѝ тяло също, беше почнало да се налива. Тя вече бе една съвършена девойка. Особено след разбиването на „групата на четиримата“ тя усети как духът ѝ малко по-малко започна да се отпуска, в ъглите на устата ѝ се появиха бръчици от усмивка. След завръщане от една голяма екскурзия, която бяха организирали на място, Сяохуа изпита небивало вълнение и подем. Разбира се, по-късно, когато потъна в дълбок размисъл, по лицето ѝ пак се изписа неизказана печал.

Един ден, тъкмо когато поправяше тетрадки, един от колегите ѝ подаде писмо – писмо, пратено от провинция Дзянсу. От кого ли е? Учудена, тя го отвори. Оказа се, че е от майка ѝ, тя си беше променила адреса. Ако това беше по-рано, преди, може би веднага щеше да скъса това писмо. Сега обаче тя нетърпеливо го зачете:

„Сяохуа,

Вече от осем години прекъсна връзките си с мене, майка ти, не те обвинявам. В това писмо искам само да ти кажа, че под мъдрото ръководство на партията несправедливото обвинение спрямо мен е вече снето, аз съм реабилитирана. Моето престъпление, наречено „предателство“, бе използвано от „групата на четиримата“ и техните привърженици за да постигнат своите цели – узурпиране на властта. Но сега вече истината е напълно разкрита.

Дете мое, благодарение на партията аз се върнах в предишното си училище, където поех ръководна работа. Неприятното е, че през тези години здравето ми, съсипано от тях, наистина не го бива. Сега аз не само имам сериозно сърдечно заболяване, но страдам и от ревматичен артрит. И въпреки всичко съм решена да положа най-големи усилия, за да свърша повече работа за партията.

Мило дете, не сме се виждали повече от осем години, много ми се иска да дойда да те видя, но здравето вече не ми позволява. Затова много се надявам ти да си дойдеш, да ми дадеш възможност да те зърна. Ела си по-скоро.

Желая ти всичко хубаво

Мама

20 декември 1977 година“

Писмото застина в ръцете ѝ. „Истина ли е това? Наистина ли!“ Сърцето ѝ заби силно.

Вечерта късно, вече към десет часа, тя все още държеше в ръце мамино писмо. Легна си, пак го чете, мисли... Като на сън вижда: вече се е върнала вкъщи, отваря вратата и ето я майка ѝ, наведена ниско над бюрото да пише нещо; като съзира връщащата се Сяохуа, тя сепнато се провиква „Сяохуа!“ и се спуска към нея. Дъщерята, също под напора на чувствата, се сгушва в обятията на майка си. След доста време тя с усилие повдига глава, изтрива сълзите си. „Мамо, какво пишеш?“ „Нищо, нищо не пиша“. Върху лицето на майка ѝ неочаквано проличава паника, тя бързо отива към бюрото и прикрива листа хартия. Тогава Сяохуа, обзета от подозрения, прави крачка напред и го отнема. Взема го в ръце и вижда отчетливо написани няколко големи йероглифа: „Допълнителни признания относно въпроса за моето предателство“. Втренчва поглед в майка си, гневно ѝ подхвърля: „Срам!“, обръща се и излиза. „Къде отиваш!“, „Не е твоя работа!“. Но майка ѝ, разрошена, с неприбрана коса се хвърля напред и ѝ препречва пътя през вратата.

– О-о! – с уплашен вик тя се сепна от дрямката си, рязко се надигна и седна в леглото, притисна с две ръце сърцето си, което биеше неударжимо. „Да се върна ли или не?“ – колебаеше се тя.

Чак два дена преди Нова година получи официално писмо от местоработата на майка си и едва тогава бързо се приготви, купи си билет за влака за същия ден и напусна училището.

И ето сега тя седи в този влак, пътува към Шанхай. Как би могла да бъде спокойна? Вълнуваше се, радваше се, но и страдаше, измъчваше се...

Към шест часа в ранната утрин влакът, устремен в новогодишната утринна зора, с продължително изсвирване навлезе в шанхайската гара.

На слизане от влака Сяохуа помогна на една жена, понесла на ръце момиченце, да излезе от гарата и я изпрати до автобуса. Едва след това, с жълтата си раница на гръб и с пътната торба в ръце бързо се качи в трамвая № 18 и пое към вкъщи.

От трамвая тя гледаше улиците и сградите, покрай които толкова често бе минавала като малка и сърцето ѝ биеше необичайно бързо. Да стъпи отново на родна земя – изключителна, трудно описуема радост изпълни цялото ѝ същество. Днес е Нова година, какво ли прави мама вкъщи? Тя не обича да се излежава, сигурно вече е станала. И когато Сяохуа неочаквано се появи на прага, мама тъкмо ще закусва, обърната с гръб към вратата. Тогава Сяохуа тихичко ще повика „Мамо!“ и майка ѝ, стресната, ще обърне глава и ще викне „Я-а! Сяохуа!“ и сигурно сълзи на радостна изненада ще потекат по маминото лице.

С такива мисли тя развълнувана слезе от трамвая и зави към улица 954. Почна да брои номерата на домовете – 16, 18, 20. Спря, постоя малко, приближи до вратата, леко опушена и потъмняла и сдържайки огромното си напрежение и вълнение, протегна ръка и лекичко почука с два пръста. Нямаше отговор. „Как тъй мама още не е станала?“ Почука малко по-силно. Все така нямаше отговор. Малко разтревожена, тя задумка с юмрук, но вътре все така беше мъртва тишина.

– Кого търсиш, лельо? – попита едно момиченце, внезапно изникнало зад нея. То държеше в ръка сладкиш, ядеше и я гледаше ококорено.

– О, детенце, къде са хората от тук?

– Преместиха се, още оня ден – каза детето и примлясна с тънките си устни.

– И къде се преместиха? – попита нетърпеливо Сяохуа.

– Ами-и... – момиченцето завъртя очи, неочаквано се обърна и си влезе вкъщи. След известно време оттам излезе една към тридесетгодишна жена.

– А-а, ти търсиш директорката Уан! Тя се премести на номер едно на улица 816.

Като каза това, жената попита с известно съмнение:

– Ами ти каква си ѝ?

Сяохуа помълча, после с лека усмивка отговори:

– Търся я по една работа, благодаря – и бързо си тръгна.

Намери № 1 на улица 816 – едно новопостроено работническо обществено жилище. Пред входа на № 1 имаше саксия с посадена разцъфнала декоративна слива мей. Щом видя цветовете, Сяохуа веднага разбра, че това е домът ѝ. – майка ѝ най-много обичаше тези цветя.

Но жълто лакираната врата също беше затворена. Сяохуа си спомни, че майка ѝ не е добре със здравето, може би тя още си почиваше. Затова доближи до вратата, вече сви пръст да почука, но още преди да го стори, усети, че пред вратата на съседното жилище има някой. Беше човек на средна възраст, който в момента си миеше зъбите. Той се обърна към нея, в погледа му проблесна топлота.

– Да не търсиш директорката Уан, дето наскоро се премести тука? Вътре няма никой, вчера тя се разболя и сега е в болницата.

Сяохуа се уплаши:

– В кое отделение? В коя стая?

– Още не се знае, – човекът леко поклати глава.

– Другарю, тази пътна торба засега ще я оставя у вас – и Сяохуа хукна към болницата като на пожар.

Понеже беше празник, коридорите на болницата бяха съвсем пусти. Тя изтича до кабинета на дежурната смяна, но и там нямаше никой. Изви глава и видя, че напред, при завоя на коридора неколцина облечени в бяло лекари идваха насам, вървяха и разговаряха за нещо. Тя тръгна срещу тях:

– Докторе, в коя стая е директорката Уан?

Един от лекарите, слаб, с очила, се вгледа в нея, сякаш си припомняше нещо, после внезапно размаха едно листче, което държеше в ръка.

– А-а, чудесно, ти си от училището на директорката Уан, нали? Тъкмо навреме, ще те помоля да пратиш една телеграма на дъщеря ѝ, ето адреса, кажи ѝ, че майка ѝ днес сутринта, току що, почина, нека тя...

– Какво? Как? – уплашено викна Сяохуа. Погледът ѝ застина, тя внезапно се спусна да тича напред, но след няколко крачки също така внезапно спря, обърна глава и, заеквайки, попита – В коя стая е? Кой номер?

Същият лекар, изумен, ѝ направи знак с ръка:

– Вътрешни болести, втора стая, напред и наляво.

Тя се спусна като луда към втора стая. Всички в стаята стреснати извиха глави към нея. Без да обръща внимание, че това около нея са хора, тя със сила ги разблъска, проби си път до болничното легло и с треперещи ръце отметна белия чаршаф от главата на майка си.

О! Това беше мама – мама, с която вече девет години беше разделена!

Да! Това беше мама – мама, с която сега завинаги беше разделена!

Слабо, посиняло, обградено от прошарени коси лице, дълбоките бръчки на челото криеха, но и открояваха един до друг белези от рани, а очите неподвижни, полуотворени, сякаш очакваха нещо.

– Мамо! Мамо! Мамо... – извика тя с глас, който сякаш разтърсваше цялото ѝ същество, призовавайки с толкова отдавна неизричано име: – Мамо! Виж, погледни, аз се върнах, мамо...

Тя разтърсваше ръцете на майка си, но нямаше отговор.

Мина много време, тя изплака сълзите си и едва тогава се надигна като парализирана, оглеждайки хората в стаята. Те всички плачеха заедно с нея. Неочаквано сред тази група хора тя откри много позната фигура – средна на ръст, с продълговато, много сериозно, но същевременно по детски привлекателно лице и очи, явно зачервени от плач. Едва не извика „Су Сяолин!“. И веднага чу толкова познатите думи:

– Сяохуа, не се измъчвай...

На другия ден вечерта тленните останки на майка ѝ бяха откарани в крематориума в Лунхуа и кремирани. По пътя към вкъщи Сяохуа с очи подпухнали от плач отиде заедно със Су до крайбрежието, където често ходеше като малка.

Беше вече късна нощ. По река Хуанпу на повеи идваше прохладен вятър. Тя вървеше, за първи път опряна о него, така че дълбокият му младежки дъх сгръваше нейното вледенено, почти задушено от притисналата го тежест сърце. Тя го вълнуваше и докато беше при своите близки, щом чу, че майка ѝ е вече реабилитирана, тръгна специално да я види и в новогодишната нощ, въпреки студа, забърза към болницата. Като си помисли, че малко преди кончината си е могла да се види със Су, Сяохуа усети, че ѝ става мъничко по-леко.

Вървяха мълчаливо в светлината на уличните лампи. Неочаквано Су измъкна отнякъде един бележник-дневник, обърна на последната изписана страница и го подаде на Сяохуа с думите:

– Сяохуа, това го написа майка ти миналата вечер.

Тя бързо го пое и в бледата светлина на лампите видя толкова познатия мамин почерк:

„Надявах се до днес, но Сяохуа още не се е върнала. Като видях Су Сяолин, още повече се затъжих за нея. Макар детето да не е понесло на гърба си толкова камшици от „групата на четиримата“ колкото мене, аз все пак знам, че белезите от раните в душата ѝ са много по-дълбоки от моите. И затова още повече се надявам детето да успее по-скоро да се върне. Знам, че ми остават броени дни, но все пак ми се иска да събера сили и да издържа още няколко дена, непременно да дочакам завръщането на детето...“

Очите ѝ се премрежиха. Тя рязко се дръпна от ръката на Су, с тропот изтича към брега, легна върху циментовия парапет, тъпо с безумен поглед загледа светлините по реката, многобройни като звезди, загледа водната повърхност, ту появяваща се, ту изчезваща в отблясъците. След доста време вдигна глава. Страданието по лицето ѝ внезапно се смени с гняв. Мълчаливо се вкопчи в ръката на Су, очите ѝ пламнаха и тя тихичко, дума по дума изрече:

– Мамо, мила мамо, бъди спокойна, дъщеря ти никога няма да забрави кой остави такива дълбоки белези от рани в твоето и моето сърце. Никога няма да забравя добрината и грижите на партията, ще следвам най-плътно Централния комитет на партията, ще отдам силите на целия си живот за партията.

Нощта беше много тиха, само водите на река Хуанпу, клокочейки, се носеха на изток. Неочаквано от далечината долетя мощен рев на параходна сирена. Сяохуа усети как горещата кръв от цялото ѝ тяло се устреми нагоре. Тогава тя дръпна Су за ръката, слезе по каменните стъпала и с широка крачка пое към ярко осветения от улични лампи булевард Нандзинфу.